

Hıristiyan Doktrinlerin Delillendirilmesinde Kur'an'ın Kullanılması

Araştırma Makalesi / Research Article

Recep AYDOĞMUŞ*

Atıf/©: Aydoğmuş, Recep, (2021). Hıristiyan Doktrinlerin Delillendirilmesinde Kur'an'ın Kullanılması, Milel ve Nihal, 18 (1), 9-39.

Öz: İslam'ın erken dönemlerinden itibaren Hıristiyanlar kaleme aldıkları apolojik eserlerle bir yandan İslam'a eleştiriler yöneltirken, bir yandan da Kur'an'dan hareketle kendi doktrinlerini savunma ve temellendirme gayreti içerisine girmişlerdir. Bu hususta bilinen en erken metinlerden biri Emeviler devrinde yaşayan Yuhannâ ed-Dımeşkî'ye (675-749) ait *İsmailîlerin Sapkınlığı* başlıklı eserdir. İlerleyen süreçte Hıristiyan din adamları aynı gayelerle daha geniş ve sistematik apolojik risaleler yazmışlardır. Bunun en önemli örneklerini 12. yüzyılda yaşamış olan Hıristiyan Arap Antakyalı Pavlus'un *Müslüman Bir Arkadaşa Risale* isimli eserinde ve bu eserin 14. yüzyılda Kıbrıslı anonim bir Hıristiyan tarafından yapılmış olan *Kıbrıs Adası Halkının Risalesi* isimli uyarlamasında da görmek mümkündür. Adı geçen eserlerde Teslis, Kristoloji ve Marioloji gibi temel Hıristiyan doktrinlerine yer verilmekte ve Kur'an ayetlerinden hareketle bazı açıklamalar yapılmaktadır. Bu makale ile yapılmak istenen Antakyalı Pavlus ve Kıbrıslı anonim yazarın mezkûr eserlerinden hareketle Hıristiyanların İslam'a yönelttikleri eleştirileri, kendi doktrin ve inançlarını Kur'an'dan referansla nasıl temellendirdiklerini ve bu bağlamda Kur'an ayetlerini nasıl yorumladıklarını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Doğu Hıristiyanlığı, Polemik, Apoloji, İslam, Kur'an, Antakyalı Pavlus, Kıbrıslı anonim yazar.

* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Dinler Tarihi Doktora Öğrencisi [recep1994.43@gmail.com] ORCID: 0000-0003-4791-470X

The Use of the Qur'an in the Argumentation of Christian Doctrines

Citation/©: Aydoğmuş, Recep, (2021). The Use of the Qur'an in the Argumentation of Christian Doctrines, *Milel ve Nihal*, 18 (1), 9-39.

Abstract: From the early periods of Islam on, Christians criticized Islam via their apologies, while, on the other hand, defended and justified their doctrines with references to Qur'an. One of the earliest known texts in this regard is a work titled *The Heresy of the Ishmaelites*, belonging to John of Damascus (675-749), who lived in the Umayyad period. In the following process, Christian clergy wrote broader and systematic apologetical treatises with the same purpose. The most important examples of this genre can be seen in the work of the Christian Arab Paul of Antioch, who lived in the 12th century, called *The Letter to a Muslim Friend*, and the adaptation of this work, called *The Letter of the People of Cyprus*, composed by an anonymous Christian from Cyprus in the 14th century. In the mentioned works, basic Christian doctrines such as Trinity, Christology and Mariology are covered, and some explanations are made based on the verses of the Qur'an. The aim of this article is to reveal the criticism of the Christians toward Islam based on the works of Paul of Antioch and the anonymous Cypriot author, how they ground their doctrines and beliefs with reference to Qur'an and how they interpret the verses of the Qur'an in this context.

Key Words: Eastern Christianity, Polemic, Apology, Islam, Qur'an, Paul of Antioch, The anonymous Cyprian writer.

Giriş

Doğu Hıristiyanlarının eserlerinde Kur'an'a yer vermeleri ve Kur'an'dan hareketle kendi doktrin ve inançlarını temellendirmelerinin örnekleri İslam'ın erken dönemlerinden itibaren görülmektedir. VIII. yüzyılda Emeviler döneminde yaşamış olan Hıristiyan Arap Yuhannâ ed-Dimeşkî (675-749) *İsmailîlerin Sapkınlığı* başlıklı kısa eserinde İslam'ı eleştirmiş ve Hıristiyan inançlarını Kur'an ayetlerinden hareketle savunmaya çalışmıştır.¹ Ayrıca I. Timothy (740-823), Theodore Ebû Kurra (750-825), Habîb b. Hıdme Ebû Râita et-Tıkrîtî (775-835), Ammâr el-Basrî (800-870), Huneyn b. İshak (810-873), Abdülmesîh b. İshâk el-Kindî (IX. yüzyıl) ve Yahyâ b. Adî (893-

¹ Konu ile ilgili olarak bk. Daniel J. Sahas, *John of Damascus on Islam The "Heresy of the Ishmaelites"* (Leiden: Brill Publisher, 1972); Recep Aydoğmuş, "Yuhannâ ed-Dimeşkî'nin eserlerinde İslam ve Müslümanlar" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul, 2019).

974) gibi Hıristiyan yazarlar da eserlerinde İslam ve Kur'an'a yer vermişlerdir.²

Hıristiyan doktrinlerinin delillendirilmesinde Kur'an'a yapılan referansların en önemli örneklerinden birini ise XII. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Sayda Piskoposu Hıristiyan Arap Antakyalı Pavlus'un *Müslüman Bir Arkadaşa Risale (Risâle ilâ ba'd esdikâihi'llezîne bi-Saydâ mine'l-Müslimîn)* ismiyle meşhur olmuş eserinde görmek mümkündür. Teslis, Kristoloji ve Marioloji'ye ilişkin Kur'an'dan deliller getirmeye çalışan bu kendi döneminin en önemli eserlerinden biri olmuştur. XIV. yüzyılda ise mezkûr eserin genişletilmiş ve nispeten daha sistematik hale getirilmiş bir uyarlaması Kıbrıslı anonim bir Hıristiyan tarafından yapılmıştır. Bu eserin ismi ise *Kıbrıs Adası Halkının Risalesi (Risâletu Ehli Cezîreti Kubrus)* şeklindedir. Mezkûr eserler kendi dönemlerinde büyük ilgi görmüş ve Müslüman âlimler tarafından bu risalelere reddiyeler yazılmıştır.

Kur'an'ın Doğu Hıristiyanlarının eserlerinde kullanımını ele alan yabancı ve yerli çalışmalar bulunmaktadır. Mark Beaumont editörlüğünde yapılan *Arab Christians and the Qur'an from the Origins of Islam to the Medieval Period*³ isimli eser ve Clare Elena Wilde tarafından yazılan *The Qur'an in Christian Arabic Texts (750-1258)*⁴ adlı eser bu konu ile ilgili önemli ve yol gösterici çalışmalardandır. Abdullah Rıdvan Gökbel'in *Kur'an ve Hıristiyanlar: Hicri İlk Üç Asırda Arap-Süryani Hıristiyanların Eserlerinde Kur'an*⁵ isimli eseri ise Türkiye'de yapılan önemli ve özgün bir çalışmadır. Ayrıca Tahir Aşirov ve İbrahim Türkoğlu tarafından Pavlus risalesinin Türkçe çevirisinin yer aldığı *Pavlus Antakî'nin İslam Eleştirisi: El-Kitâbü'l Mantıkî* isimli makale zikredilebilir.⁶ Adı geçen makalede sadece çeviriye yer verilmiş olup herhangi bir değerlendirme bulunmamaktadır. Bu makalede amaçlanan ise mezkûr risaleler bağlamında Hıristiyan doktrin ve inançlarının temellendirilişi esnasında Kur'an ayetlerine

² Adı geçen Hıristiyan yazarların İslam ve Kur'an'a ilişkin düşünceleri için bk. Abdullah Rıdvan Gökbel, *Kur'an ve Hıristiyanlar Hicri İlk Üç Asırda Arap-Süryani Hıristiyanların Eserlerinde Kur'an* (Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2020).

³ Mark Beaumont (ed.), *Arab Christians and the Qur'an from the Origins of Islam to the Medieval Period* (Leiden-Boston: Brill, 2018).

⁴ Clare Elena Wilde, *The Qur'an in Christian Arabic Texts (750-1258)* (Washington: The Catholic University of America, 2011).

⁵ Abdullah Rıdvan Gökbel, *Kur'an ve Hıristiyanlar Hicri İlk Üç Asırda Arap-Süryani Hıristiyanların Eserlerinde Kur'an* (Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2020).

⁶ Tahir Aşirov-İbrahim Türkoğlu, "Pavlus Antakî'nin İslam Eleştirisi: El-Kitâbü'l Mantıkî", *Van İlahiyat Dergisi* 7/11 (2019): 252-265.

yapılan atflara ve bu ayetlerin nasıl yorumlandığına yer vermektir. İki bölüm olarak tasarlanan makalenin ilk bölümünde Antakyalı Pavlus ve Kıbrıslı anonim yazarın hayatları ve risaleleri ve bu risalelere karşı Müslüman âlimlerin yazdığı reddiyeler ele alınacaktır. İkinci bölümde ise Kur'an'dan referansla İslam'ı kabul etmeme sebepleri ve kendi doktrinlerini nasıl temellendirdikleri konusu ortaya konacaktır. Adı geçen eserlerin metni için Rifaat Ebied ve David Thomas editörlüğünde hazırlanan *The Letter from the People of Cyprus and Ibn Abi Talib Dimashqi's Response*⁷ başlıklı kitap esas alınacaktır.

I. Antakyalı Pavlus ve Kıbrıslı Anonim Yazarın Risaleleri

Bu başlık altında hem Antakyalı Pavlus ve Kıbrıslı anonim yazara ilişkin bazı bilgiler verilecek hem de söz konusu eserlere ilişkin açıklamalar yapılacaktır. Öte yandan bu risalelere karşı Müslüman âlimlerin yazdığı reddiyelere de değinilecektir.

A. Antakyalı Pavlus'un Hayatı ve Müslüman Bir Arkadaşa Risale İsimli Eseri

Tam adı Bûlus el-Râhib el-Antâkî olan Antakyalı Pavlus'un hayatına dair detaylı bilgi bulunmamaktadır. Pavlus, Melkit mezhebinden Hıristiyan bir Arap olup, manastırlarda keşişlik yapmış ve ömrünün sonlarına doğru Sayda piskoposluğu görevinde bulunmuştur.⁸ Aktif olduğu dönemi tam olarak kestirmek mümkün değildir. Paul Khoury onun aktif olduğu dönemle ilgili 1140-1180 arası bir tarih verirken,⁹ Teule onun XI. yüzyılın sonları ile XII. yüzyılın başlarında yaşamış olabileceğini düşünür.¹⁰ 1046 yılında ölen Nu-

⁷ Kitapta her iki metnin Arapça tervümesine ve Kıbrıs risalesinin İngilizce tercümesine yer verilmiştir. Bk. Rifaat Ebied-David Thomas (ed.), *Muslim-Christian Polemic During the Crusades The Letter from the People of Cyprus and Ibn Abi Talib Dimashqi's Response* (Leiden-Boston: Brill, 2005).

⁸ David Thomas, "Paul of Antioch" *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History Volume 4 (1200-1350)*, ed. David Thomas-Alex Mallett (Leiden-Boston: Brill, 2012), 78.

⁹ Paul Khoury, "Paul d'Antioche, eveque melkite de Sidon (XIIe siecle)" *Paul's Works*, ed. Paul Khoury (Beirut, 1964), 18.

¹⁰ Herman Teule, "The Theme of Language in Christian-Muslim Discussions in the Abbasid Period: Some Christian Views", *The Character of Christian-Muslim Encounter Essays in Honour of David Thomas*, ed. D. Pratt vd. c. 25 (Leiden: Brill, 2015), 93.

saybinli Elias'ın eserlerinden istifade ettiği, eserlerinin bilinen en erken el yazmasının 1232 yılına ait olduğu ve ilk defa XII. yüzyılın ortasında eserlerinin kullanıldığı, kopyalandığı ve reddiyeler yazıldığı düşünülürse onun XI. yüzyıl ile XIII. yüzyıl arası bir tarihte yaşadığı ifade edilebilir. Kesin olmamakla beraber Sayda'da öldüğü düşünülmektedir.¹¹

Pavlus'un 24 eserinden söz edilse de yalnızca 5 eserin otantik olduğu kabul edilmektedir.¹² Bunlardan biri söz konusu edilen *Müslüman Bir Arkadaşa Risale* isimli eserdir. Diğerleri ise akıl, Hıristiyan mezhepleri, Teslis ve Kristoloji tartışmaları ve insanların niçin Hıristiyan olması gerektiğine ilişkin görüşlerini içeren eserlerdir.¹³

Pavlus'un mezkûr eseri Arapça olarak yazılmış olup orijinal adı *Risâle ilâ ba'd esdikâihi'llezîne bi-Saydâ mine'l-Müslimîn* şeklindedir. Bu eser ilk olarak XIII. yüzyılın ortasında Kıptî yazar el-Sâfi ibn el-Assal tarafından kullanılmıştır. Öte yandan daha önce belirttiği gibi XIV. yüzyılda Kıbrıslı anonim bir yazar tarafından bu eserin genişletilmiş ve nispeten daha sistemli bir uyarlaması yapılmıştır.¹⁴ Ayrıca Pavlus'un risalesine karşı Müslüman âlim Şihabuddin el-Karâfi¹⁵ (1229-1285) bir reddiye kaleme almıştır. Dört bölüm olarak tasarlanan bu eserin adı *el-Ecvibetü'l-Fâhire ani'l-es'ileti'l-fâcire fi'r-red ala'l-milel el-kâfire* şeklindedir.¹⁶ Karâfi'nin söz konusu risaleye karşı

¹¹ Thomas, "Paul of Antioch", 78.

¹² Herman Teule, "Paul of Antioch's attitude towards the Jews and the Muslims. His Letter to the Nations and the Jews", *The Three Rings. Textual Studies in the Historical Dialogue of Judaism, Christianity and Islam*, ed. M. Poorthuis vd. (Leuven: Peeters, 2005), 96.

¹³ Thomas, "Paul of Antioch", 78.

¹⁴ Thomas, "Paul of Antioch", 81.

¹⁵ Tam adı Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısırî el-Karâfi'dir. Aslen Mağrib'in Sanhâce kabilesinden olup Mısır'a yerleşmiştir. Kahire'de Sâhibiyye Medresesi'nde eğitim gören Karafi aynı medresede müderrislik de yapmıştır. Maliki mezhebinden olan müellif fıkıh ve fıkıh usulü dışında Arap dili, kelim, matematik, astronomi ve tıp ilimleriyle de uğraşmıştır. Fıkıh, fıkıh usulü, kelim, mezhepler ve dinler tarihi ile ilgili eserler kaleme almıştır. Bk. H. Yunus Apaydın, "Karâfi, Şehâbeddin", *DİA*, XXXIX (Ankara: TDV, 2001): 399.

¹⁶ Müellif dört bölümden oluşan eserinin ilk iki bölümünde Kur'an ayetlerini kendi inançlarını kanıtlamak için kullanan Hıristiyan ve Yahudilerin iddialarını çürütmeye çalışır ve bu iddiaları *şühûhât* olarak niteler. Hıristiyanların Kur'an'ı anlamak için gerekli olan Arap gramerini iyi bilmediklerini ileri sürer. Karâfi her ne kadar görüşlerini eleştirdiği Hıristiyan yazarı zikretmese de bu kişinin Pavlus olduğu anlaşılmaktadır. Eserin diğer bölümlerinde ise Hıristiyan ve Yahudilere bazı sorular sorulmakta, Hz. Muhammed'in Eski ve Yeni Ahit'te müjdelendiği hususu ele alınmakta, Hıristiyan ve Yahudiler İslam'a davet edilmektedir. Ayrıca

reddiye yazmayı gerekli görmesi eserin önemi ve etkinliğini göstermesi açısından önemlidir.

Yazar yazısının başında risaleyi kaleme almaktaki amacının ne olduğunu açıkça ifade eder. Kendisi piskopos olarak Roma, İstanbul ve Avrupa'ya seyahatler yaptığından ve bu seyahatlerde bazı Hıristiyan entelektüel ve ileri gelenlerle tanıştığından ve onlarla bazı konularda istişarelerde bulunduğundan söz eder. Pavlus, adını zikretmediği Müslüman bir arkadaşının isteği üzerine görüştüğü insanların İslam ve Hz. Muhammed hakkındaki görüşlerini kaleme aldığını belirtir.¹⁷ Buna rağmen Teule, Pavlus'un söz konusu seyahatlerini ve görüştüğünü iddia ettiği Hıristiyan entelektüelleri bir kurgu olarak değerlendirir. Ona göre yazar İslam topraklarında yaşadığı için İslam'a yönelik eleştirilerini bu şekilde ifade etmiş olabilir.¹⁸ Fakat ister kurgu ister gerçek olsun onun asıl amacı Hıristiyan doktrinlerini savunmak ve İslam kaynaklarının da bu doktrinleri desteklediğini ortaya koymaktır. Böylelikle İslam'ın Hıristiyanlık açısından hangi işlevi gördüğünü ve nereye konumlandırılacağını da takipçilerine göstermiş olmaktadır.

Risalede Teslis, Kristoloji, Marioloji ve Kitab-ı Mukaddes gibi Müslümanlar tarafından polemik yapılan konulara yer verilmekte, bu konularla ilgili hem rasyonel açıklamalar yapılmakta hem de yeri geldiğinde Kur'an-ı Kerim'den, kendi düşüncelerini desteklediğini düşündükleri ayetlere yer verilmekte ve ayetler bu bağlamda yorumlanmaktadır.

B. Kıbrıslı Anonim Yazar ve *Kıbrıs Adası Halkının Risalesi* İsimli Eseri

Kıbrıs Adası Halkının Risalesi isimli eserin yazarı Kıbrıslı bir Hıristiyan olup ismi bilinmemektedir. Eseri çerçevesinde bazı yorumlar yapmak mümkündür. Referans verdiği Kur'an ayetleri ve ayetlere ilişkin yorumları göz önünde bulundurulduğunda iyi derecede Arapça ve Kur'an bilgisinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan hem Antakyalı Pavlus'u ve risalesini iyi bilmekte hem de

eseri incelendiğinde Kitab-ı Mukaddes'i çok iyi bildiği anlaşılmakta, eserde hem rasyonel hem de dinî argümanlar kullanılmaktadır. Bk. Maha El Kaisy-Friemuth, "Al-Qarāfi" *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History Volume 4 (1200-1350)*, ed. David Thomas, Alex Mallett (Leiden-Boston: Brill, 2012), 585-586.

¹⁷ Ebied-Thomas, *The Letter*, 54.

¹⁸ Teule, "Christian-Muslim Discussions", 93.

Şam'da yaşayan Müslüman âlimleri tanımaktadır. Nitekim söz konusu risalesini 1316'da İbn Teymiyye'ye (ö.1328), 1321'de ise Muhammed İbn Ebi Tâlib ed-Dımaşkı'ye (1256-1327)¹⁹ göndermiştir. Yazar 14. yüzyılda risaleyi kaleme aldığı Kıbrıs'ta yaşamıştır. Ebied ve Thomas'a göre ise Şam ve ahalisini iyi bildiği ve Pavlus'un Melkit teolojisine ait risalesini uyarladığı göz önünde bulundurulursa Şamlı ve Melkit bir Hıristiyan olduğu söylenebilir. Onlara göre yazar Müslümanların idaresinden kaçıp Kıbrıs'a sığınmış olabilir.²⁰ Treiger ise risalede, özellikle Kristoloji kapsamında kullanılan teolojik terminoloji ve formülasyonların Nestûrîlere ait metinlere benzediğinden hareketle risale yazarının Nestûrî bir Hıristiyan olabileceğini düşünür. Ona göre risale yazarı kendine yakın bir dönemde yaşamış olan Nestûrî yazar Nusaybinli Abdisho'dan (XIII. yy)²¹ etkilenmiş olabilir.²² Fakat uyarlanan metnin bir Melkit metni olduğu düşünüldüğünde, Nestûrî mezhebinden olan birinin Melkitlere ait bir metin ile uğraşması çok olası görünmemektedir. Dolayısıyla onun Melkit olması daha olasıdır.

Risalede yazar hakkında yer alan "mevlamız, değerli hocamız, önderimiz, faziletli efendimiz, eşsiz ve benzersiz üstadımız"²³ şeklindeki ifadeler yazarın donanımlı biri olduğunu düşündürmektedir. Pavlus'un Kur'an'dan yaptığı alıntıları düzeltebilecek ve onun alıntı yaptığı surelerin isimlerini verebilecek kadar Kur'an'ı iyi bilmektedir. Bu yorumlardan yola çıkarak Kıbrıs'ın önde gelen Hıristiyan bilginlerinden biri olduğu söylenebilir. Belki de bu yüzden

¹⁹ Tam adı Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Tâlib el-Ensârî ed-Dımaşkı es-Sûfî'dir. Şam'da doğan ed-Dımaşkı, Sûfî nisbesinin yanında Şeyhu Hittin ve Şeyhürrabve unvanlarıyla da bilinir. Müellifin kozmografya, coğrafya, astroloji, tasavvuf, fizik ve matematik gibi pek çok alanda eser kaleme aldığı belirtilir. Bk. Sadettin Ökten, "Dımaşkı, Şeyhürrabve", *DİA*, IX (Ankara: TDV, 1994): 273-274.

²⁰ Ebied-Thomas, *The Letter*, 19.

²¹ Nusaybinli Abdisho Nestûrî bir teologdur. Hayatının erken dönemleri hakkında fazla bilgi yoktur. Soyismi Bar Brikha'dır. Muhtemelen Gazarta'da doğmuş, Mar Aha ve Mar Yohannon Manastırlarında yetişmiş ve 1318'de muhtemelen Nusaybin'de ölmüştür. Bk. Herman Teule, "Abdisho of Nisibis" *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History Volume 4 (1200-1350)*, ed. David Thomas-Alex Mallett (Leiden-Boston: Brill, 2012), 750.

²² İleri sürdüğü deliller ve açıklamalar için bk. Alexander Treiger, "The Christology of the Letter from the People of Cyprus", *Journal of Eastern Christian Studies* 65 (1-2): 21-48.

²³ Ebied-Thomas, *The Letter*, 54.

Müslüman âlimlere karşı söz konusu risaleyi yazma görevi kendisine düşmüştür.²⁴

Daha önce de ifade edildiği gibi anonim yazar, risalesini 1316'da İbn Teymiyye'ye 1321'de ise Muhammed İbn Ebi Tâlib ed-Dımaşkî'ye göndermiştir. Risale İbn Teymiyye'ye daha erken ulaştığı için bu esere karşı ilk reddiyeyi de İbn Teymiyye yazmıştır. İslam reddiye geleneği içerisinde önemli bir yeri olan bu eserin adı *el-Cevabu's-sahih limen beddele dine'l-Mesih*'tir. Altı bölümden oluşan eserde her bölümde risaleden alıntılar yapılarak reddiyeler sunulur.²⁵ İbn Teymiyye'nin bu eseri reddiye geleneğinin en hacimli eserlerindedir.

Jon Hoover'a göre İbn Teymiyye Kıbrıs'tan gelen risalenin Antakyalı Pavlus'un risalesinin bir uyarlaması olduğunun ve ne denli dolaşımında olduğunun farkındadır.²⁶ Thomas F. Michel ise İbn Teymiyye'nin Kıbrıs kralına oradaki Müslümanlara iyi davranılmasını istemek amacıyla gönderdiği *er-Risâletu'l-Kubrusiyye*²⁷ isimli eserinin bir tür diyalog başlatmaya yönelik olduğunu ileri sürmektedir. Buna mukabil Kıbrıslılar, Kıbrıs risalesini göndermiş ve ardından İbn Teymiyye *el-Cevab*'ı yazmıştır.²⁸ Ebied ve Thomas ise bu senaryoyu olası görmemekte, *er-Risâletu'l-Kubrusiyye*'nin, *el-Cevab*'dan çok daha önce yazıldığını, içerik ve iddialarının farklı olduğunu düşünmektedirler.²⁹

Kıbrıs risalesine karşı reddiye yazan bir diğer Müslüman âlim ise Muhammed İbn Ebi Tâlib ed-Dımaşkî'dir. Eserinin adı *Cevâbu Risâleti Cezîreti Ehli Kubrus*'tur. Ed-Dımaşkî'nin ifadesine göre risale, Kilyâm/Guillaume isimli Hıristiyan bir tüccar tarafından 1321'de kendisine getirilmiştir.³⁰ Bir giriş ve on üç bölümden oluşan eserde ed-Dımaşkî, Kıbrıs risalesinin her bir bölümüne metodolojik olarak

²⁴ David Thomas, "The Letter from the People of Cyprus ", *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History Volume 4 (1200-1350)*, ed. David Thomas-Alex Mallett (Leiden-Boston: Brill, 2012), 769.

²⁵ Bu eserle ilgili olarak bk. Mehmet Aydın, "el-Cevâbü's-Sahih", *DİA*, VII (Ankara: TDV, 1993): 428-429.

²⁶ Jon Hoover, "İbn Taymiyya", in *Christian-Muslim Relations A Bibliographical History Volume 4 (1200-1350)*, ed. David Thomas-Alex Mallett (Leiden-Boston: Brill, 2012), 834.

²⁷ Bu eser için bk. Jon Hoover, "İbn Taymiyya", 847-851.

²⁸ Thomas F. Michel, *A Muslim Theologian's Response to Christianity: Ibn Taymiyya's Al-Jawab Al-Sahih*, (Chicago, 1984), 78.

²⁹ Ebied-Thomas, *The Letter*, 19.

³⁰ Ebied-Thomas, *The Letter*, 25.

ayrı ayrı cevap yazmıştır. Çoğu zaman Kıbrıs risalesinde yer alan konuların dışında detayların yer aldığı reddiyede XIV. yüzyıl entelektüellerin Hıristiyanlara karşı düşüncelerine dair bilgiler de yer almaktadır. Ed-Dımaşkı'nın reddiyesindeki detaylar onun Hıristiyan inançlarını ve Kitab-ı Mukaddes'i çok iyi bildiğini göstermektedir.³¹

Daha önce de ifade edildiği üzere, Pavlus risalesinin başında gezdiği yerlerden ve tanıştığı Hıristiyanlardan bahsetmiş, tanıştığı Hıristiyanların İslam'a ilişkin görüşlerini Müslüman arkadaşının ricası üzerine kaleme aldığını belirtmişti. Benzer bir durum Kıbrıs risalesi için de geçerlidir. Nitekim yazar risaleyi niçin yazdığını şu şekilde açıklamaktadır:

Kıbrıs Adası'na vardığımda bu bölgedeki bazı değerli insanlar ve önderleri ile bir araya geldim, seçkinleri ve âlimleri ile görüştüm. Kendileri ile görüşüp konuştuğum kişilerin düşünceleri, dinleri ve inançları, ileri sürdükleri delilleri hakkında bana sormuş olduğun sorularına sana olan aşırı sevgi ve muhabbetimden dolayı cevap vereceğim.³²

Yukarıdaki açıklamada görüldüğü üzere anonim yazar da Pavlus gibi görüştüğü insanlardan söz eder ve risalesini kaleme alma amacının arkadaşının ricası olduğunu ifade eder. Teule'un, Pavlus'un seyahatlerini ve görüştüğü Hıristiyanları kurgu olarak değerlendirmesi düşünüldüğünde benzer bir kurgunun Kıbrıs risalesi için de söz konusu olabileceği ifade edilebilir.

Kıbrıs risalesinin formu Müslüman Bir Arkadaşa Risale isimli eserin formuyla aynıdır. Fakat adı geçen risaleye oranla daha müsamahalı ve yapıcıdır. Risalenin yazarı Pavlus'un eseri üzerinde kapsamlı değişiklikler yapmış, Kur'an-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes'ten ayet ve pasajlar ilave etmiş ve Pavlus'un eserinde yer alan tartışmalı yorumları çıkarmıştır.³³ Pavlus'un risalesi gibi bu risalede de Teslis, Kristoloji ve Mariolojiye ilişkin tartışmalara yer verilmiş hem rasyonel açıklamalar yapılarak hem de Kur'an-ı Kerim'den faydalanılarak Hıristiyanların temel doktrinleri savunulmuştur.

³¹ David Thomas, "İbn Abî Tâlib al-Dimashqî" *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History Volume 4 (1200-1350)*, ed. David Thomas-Alex Mallett (Leiden-Boston: Brill, 2012), 799-800.

³² Ebied-Thomas, *The Letter*, 54.

³³ Thomas, "The Letter", 771.

II. Kur'an'dan Hareketle İslam'ı Reddetme Sebepleri ve Hıristiyan Doktrinlerinin Temellendirilmesi

Makalenin bu bölümünde Hıristiyanların, hem İslam'ı ve Hz. Muhammed'i reddetme sebeplerine hem de Teslis, Kristoloji, Marioloji ve Kitab-ı Mukaddes gibi Müslümanlar tarafından polemik yapılan konuların savunulmasında Kur'an-ı Kerim'e yaptıkları atıflara ve atıf yapılan ayetleri nasıl yorumladıklarına değinilecektir.

A. İslam'ı ve Hz. Muhammed'i Reddetme Sebepleri

Risaleler Hıristiyanlık savunusu yapmadan önce İslam'ı ve Hz. Muhammed'i niçin kabul etmediklerini açıklayarak başlamaktadırlar. Buna göre Hıristiyanlar Hz. Muhammed'in Arap olduğunu, kendisine Tanrı tarafından bir kutsal kitap indirildiğini bilmekle beraber onun kendilerine değil cahiliye Araplarına peygamber olarak gönderildiğini ileri sürmektedirler. Öte yandan onlara göre Kur'an'ın dili Hıristiyanların anlayamayacağı şekilde Arapçadır. Dolayısıyla onların Hz. Muhammed'e ve Kur'an'a iman etmelerine gerek yoktur. Bu hususla ilgili olarak bazı Kur'an ayetlerini referans vererek iddialarını temellendirmeye çalışmaktadırlar.³⁴ Örnek olarak verdikleri ayetlerden bazıları şunlardır:

...Ataları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde bulunan bir toplumu uyarasın diye indirilmiştir. Andolsun ki onların çoğu hakkında o söz gerçekleşecektir; çünkü onlar iman etmeyecekler.³⁵

...Fakat senden önce kendilerine uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi uyarman için... Umulur ki düşünüp öğüt alırlar.³⁶
Kur'an'ı Arap olmayanlardan birine indirseydik de onlara okusaydı, yine iman etmezlerdi.³⁷

...Onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik.³⁸

Onlara göre bu ayetler Hz. Muhammed'in sadece cahiliye Araplarına gönderildiğini ve Kur'an'ın dilinin Arapça olduğunu ortaya koymakta, dolayısıyla Hıristiyanları ilgilendirmemektedir.³⁹

³⁴ Ebied-Thomas, *The Letter*, 56-58.

³⁵ Yâsîn, 36/6-7; Makalede yer alan ayetlerin çevirisinde *Kur'an Yolu Meali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017) kullanılacaktır.

³⁶ Kasas, 28/46.

³⁷ Şuâra, 26/198-199.

³⁸ Yûsuf, 12/2.

³⁹ Ebied-Thomas, *The Letter*, 58.

Ayrıca Hz. Muhammed Hıristiyanlara peygamber olarak gönderilmediği gibi getirdiği kitap hakkında da şüphe içindedir.⁴⁰ Bu konu ile ilgili olarak ise şu ayetleri de referans vermektedirler:

...O halde biz veya siz, iki taraftan biri ya doğru yoldadır yahut açık bir sapkınlık içindedir.⁴¹

...Bana ve size ne yapılacağını da bilemem...⁴²

Ayrıca Fatıha Suresi'nde "Nimetine erdirdiklerinin yoluna; gazaba uğramışların yoluna da, doğrudan sapmışların yoluna da değil!"⁴³ buyrulurken Hz. Muhammed'in doğru yolu bulması için dua etmesi istenmektedir.⁴⁴ Buna göre Hz. Muhammed'in yolu yanlış bir yoldur. Kendisi doğru yolda değilken Hıristiyanları hidayete erdirmesi söz konusu değildir.

Hıristiyanlara göre Hz. Muhammed'den önce zaten peygamberler gelmiş olup Hıristiyanları dinleri konusunda uyarmış, onlara Tevrat ve İncil'i öğretmişlerdir. Üstelik bunu kendi anladıkları dilde yapmışlardır. Dolayısıyla Hıristiyanların, Araplara gönderilmiş olan Hz. Muhammed'e iman etmelerine gerek yoktur.⁴⁵ Bu görüşlerini desteklemek için kullandıkları ayetler şunlardır:

Andolsun senden önce biz nice peygamberleri kendi kavimlerine gönderdik. Peygamberler onlara apaçık mucizeler getirdiler...⁴⁶

İstisnasız her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik...⁴⁷

Andolsun ki biz her ümmete... bir elçi gönderdik...⁴⁸

Âli İmran Suresi'nde yer alan "Kim İslâm'dan başka bir din arama çabası içine girerse, bilsin ki bu kendisinden asla kabul edilmeyecek ve o âhirette ziyan edenlerden olacaktır."⁴⁹ ayetini yorumlarken bu durumun kendilerini ilgilendirmedeğini, kendilerine Arapça olarak Kur'an indirilmiş olan cahiliye Araplarını bağladığını ileri sürmektedirler. Aksi halde Tanrı'nın adaletten sapmış olacağını

⁴⁰ Ebied-Thomas, *The Letter*, 88.

⁴¹ Sebe, 34/24.

⁴² Ahkaf, 46/9.

⁴³ Fatıha, 1/7.

⁴⁴ Ebied-Thomas, *The Letter*, 88.

⁴⁵ Ebied-Thomas, *The Letter*, 58-60.

⁴⁶ Rum, 30/47.

⁴⁷ İbrahim, 14/4.

⁴⁸ Nahl, 16/36.

⁴⁹ Âli İmrân, 3/85.

düşünmektedirler. Zira onlara göre Tanrı'nın bir topluluğa anlamadıkları bir dilde kitap ve elçi göndermesi ve onları bu kitaptan sorumlu tutması zulümdür ve Tanrı'nın adaleti ile bağdaşmamaktadır.⁵⁰

Sonuç olarak, onlar Hz. Muhammed'in sadece cahiliye Araplarına gönderildiğini, Hıristiyanlara, Hz. Muhammed'den önce peygamberlerin zaten geldiğini ve Kur'an dilinin Hıristiyanların anlayamayacağı şekilde Arapça olduğunu belirterek İslam'ı kabul etmeleri için hiçbir nedenin bulunmadığını ifade etmektedirler.

B. Hıristiyan Doktrinlerin Delillendirilmesinde Kur'an'ın Kullanılması

Bu başlık altında Teslis, Kristoloji, Marioloji, Kitab-ı Mukaddes, Eucharistiya gibi Hıristiyan teolojisinin en önemli meselelerine, bu konularla ilgili yapılan açıklamalara ve ileri sürülen rasyonel ve kitabî delillere yer verilecektir.

1. Teslis Savunusu

Sözlük anlamı itibariyle üçleme anlamına gelen Teslis Hıristiyanlığın üç hipostazdan oluşan (Baba, Oğul, Kutsal Ruh) Tanrı anlayışını ifade etmektedir. Risalelere göre Hıristiyanlar Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un üç hipostaz (uknum) ve Tanrı'nın; rab, ilah ve yaratıcı olduğunu ileri sürmekte, bu ifadelerle Tanrı'nın *Hayy* (diri) ve *Nâtık* (konuşan, akleden) olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadırlar.⁵¹ Konunun anlaşılması için bazı rasyonel açıklamalar yapmaktadırlar.

Buna göre, evrende yer alan şeyler içlerindeki tezat ve değişiklikten ötürü kendi kendilerine var olamazlar. Bu da evrendeki şeylerin başkası tarafından meydana getirildiğini göstermektedir. Onlara göre eşya canlı ve cansız olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu taksimde Tanrı canlı olmakta, ölüm kendisinden tenzih edilmektedir. Canlılar da ikiye ayrılmakta, bir tarafta *Hayy-ı Natık* (konuşan, akleden canlı) diğer tarafta ise *Hayy-ı Gayrı Natık* (konuşmayan, akletmeyen canlı) bulunmaktadır. Bu taksimde Tanrı *Hayy-ı Natık* olarak nitelenmekte ve cehalet kendisinden tenzih edilmektedir. Teslis'te yer alan üç isim sonsuz ve ebedi olan tek bir ilahdır. *Hayy*

⁵⁰ Ebied-Thomas, *The Letter*, 60.

⁵¹ Ebied-Thomas, *The Letter*, 90.

(canlı) ve *Nâtık* (akıllı, konuşan) bir şeydir. Buna göre zat Baba, nutuk Oğul, hayat ise Kutsal Ruh kabul edilmektedir.⁵²

Bu açıklamalarını Kitab-ı Mukaddes'ten getirdikleri delillerle desteklemeye çalışan Hıristiyanlara göre Teslis'te yer alan Ruh, Söz, Oğul gibi isimler kendileri tarafından uydurulmamış olup Tanrı kendi ulûhiyetini bu ifadelerle tanımlamaktadır.⁵³ Bununla ilgili olarak aşağıdaki pasajları zikretmektedirler:

...Sizi yaratan, size biçim veren, Babanız, Yaratıcınız O değil mi?⁵⁴

...Kutsal Ruhun'u benden alma.⁵⁵

"Gökler Rabbin sözüyle, gök cisimleri ağzından çıkan so-lukla yaratıldı.⁵⁶

Bu nedenle gidin, bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin; onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un adıyla vaftiz edin.⁵⁷

Kıbrıs risalesine göre yukarıdaki pasajlar üç yaratıcıya değil aksine tek bir yaratıcıya işaret eder. Bunlar Baba (zat), Söz (konuşma) ve Ruh'tur (hayat).⁵⁸ Ayrıca görüşlerini desteklemek adına şu pasajlardan da yararlanmaktadır:

Ben babanın Tanrısı, İbrahim'in Tanrısı, İshak'ın Tanrısı ve Yakub'un Tanrısı'yım.⁵⁹

Birbirlerine şöyle sesleniyorlardı: "Her şeye egemen Rab Kutsal, Kutsal, Kutsal'dır. Yüceliği bütün dünyayı dolduruyor."⁶⁰

Onlara göre yukarıdaki ifadelerde "İbrahim, İshak ve Yakub'un Tanrısıyım" denmemiş, bunun yerine üç hipostazın Tanrılıkta eşitliğinin sağlanması için Tanrı ismi üç defa tekrarlanıp "ben babanın Tanrısı, İbrahim'in Tanrısı, İshak'ın Tanrısı" denmiş ve böylelikle Teslis'in üç hipostazı vurgulanmıştır.⁶¹ Ayrıca yine *Kutsal* ismi üç kez kullanılarak Tanrı'nın üç hipostazı, "yüceliği bütün dünyayı

⁵² Ebied-Thomas, *The Letter*, 90-92.

⁵³ Ebied-Thomas, *The Letter*, 92-94.

⁵⁴ Yasa'nın Tekrarı 32/6; Kitab-ı Mukaddes pasajlarının çevirisinde *Kutsal Kitap* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi-Yeni Yaşam Yayınları, 2014) kullanılacaktır.

⁵⁵ Mezmurlar, 51:11.

⁵⁶ Mezmurlar, 33:6.

⁵⁷ Matta, 28:19.

⁵⁸ Ebied-Thomas, *The Letter*, 128.

⁵⁹ Mısır'dan Çıkış, 3:6.

⁶⁰ Yeşaya, 63.

⁶¹ Ebied-Thomas, *The Letter*, 118.

dolduruyor” sözüyle ise Tanrı’nın cevherinin tek oluşu kanıtlanmıştır.⁶²

Teslisin anlaşılır kılınması için bazı analogiler yapılarak rasyonel açıklamalara da yer verilmektedir:

İnsan, insanın konuşması ve insanın ruhu dediğimizde üç insan ve üç şahıs; ateşin alevi, ışığı ve sıcaklığı dediğimizde üç ateş; güneşin yuvarlaklığı, parlaklığı ve ışını dediğimizde üç güneş anlamı gerekmediği gibi bunu söylediğimizde de üç ilaha ibadet anlamının gerekmediğini tam tersine tek ilaha ibadet gerektiğini biliyoruz.⁶³

Yukarıdaki açıklamanın dışında Teslis’in Müslümanlar tarafından anlaşılır kılınması için Kur’an-ı Kerim’e de atıfta bulunulur. Müslümanların Kur’an’ı Allah’ın Kelamı (Kelamullah) olarak isimlendirdiklerini ifade eden Hıristiyanlar⁶⁴ içerisinde *Kelime*, *Kelam*, *Ruh* ve *Kutsal Ruh* gibi ifadelerin geçtiği bazı Kur’an ayetlerini referans olarak vermektedirler:

...Ey Meryem oğlu İsa! Sana ve annene lütfettiğim nimetleri hatırla! Seni Rûhulkudüs’le desteklemiştım...⁶⁵

Andolsun ki elçi olarak gönderdiğimiz kullarımıza geçmişte söz vermiştık.⁶⁶

...O iffetini çok iyi korumuştı, biz de ona ruhumuzdan üfle-dik...⁶⁷

...Allah, Mûsâ ile gerçekten konuştu.⁶⁸

Onlara göre ancak *Hayy* ve *Nâtık* olan birinin kelamı olabilir. Bunlar isim yerine geçen cevherî sıfatlar olup her biri diğerinden ayrıdır. Tanrı tek bir ilah, tek bir yaratıcıdır.⁶⁹

Risalelerde Teslis ile ilgili olarak Müslümanlar tarafından ileri sürülebilecek eleştirilere karşı bazı açıklamalar da yer almaktadır. Buna göre Hıristiyanlar, Tanrı’da üç mürekkep şahıs, üç ilah ya da üç cüz bulunduğunu veya Tanrının biyolojik bir oğlunun olduğunu kabul ederler şeklinde Müslümanlar tarafından itham edilirlere

⁶² Ebied-Thomas, *The Letter*, 118-120.

⁶³ Ebied-Thomas, *The Letter*, 122.

⁶⁴ Ebied-Thomas, *The Letter*, 96.

⁶⁵ Mâide, 5/110.

⁶⁶ Saffât, 37/171.

⁶⁷ Tahrîm, 66/12.

⁶⁸ Nisâ, 4/164.

⁶⁹ Ebied-Thomas, *The Letter*, 96.

aynı şeyi Hıristiyanların da Müslümanların Tanrı inancı hakkında ileri sürebileceği ifade edilir. Bu yapılırken Kur'an'da Allah ile ilgili, literal olarak antropomorfizmi çağrıştıran ayetlerin kullanılabilceği belirtilir.⁷⁰ Nitekim onlar bu konuda aşağıdaki açıklamayı yapmaktadırlar:

Müslümanların yüce yaratıcı hakkındaki inançları, onun cisimsiz, organsız ve uzusuz olduğu ve mekânla sınırlı olmadığı şeklinde olduğu halde onları, "kendisiyle gördüğü iki gözü, kendisiyle tuttuğu iki eli, bacağı ve her mekâna ve tarafa yönünü çevirdiği bir yüzü var ve bulutların gölgesi içinden çıkıp geliyor"(Bakara, 2/210) demeye iten şey nedir? Bunu duyan yüce yaratıcının cisim, organ ve uzuv sahibi olduğunu, bulutların gölgesi arasından bir mekândan bir mekâna gittiğini zanneder. Onların inancını bilmeyen, onların yaratıcıyı cisimleştirdiğini zanneder. Nitekim onlardan bir grup bu şekilde inanmakta ve bu görüşe uymaktadır. Onların inancını bilmeyen, inanmadıkları şeyler konusunda onları itham edebilir.⁷¹

Hıristiyanlar, Müslümanların antropomorfizmi çağrıştıran yuvarıdaki ayetleri literal olarak kabul etmeyip yorumladıklarının farkındadır. Fakat yine de art niyetle yaklaşıldığı takdirde bu ifadelerin literal olarak ele alınıp Müslümanlara karşı bir koz olarak kullanılabilceği belirtilir.

Kıbrıs risalesinde Müslümanların antropomorfizmi çağrıştıran ayetler hakkındaki gerçek görüşleri şu şekilde açıklanmaktadır:

Tanrı'nın iki gözü, iki eli, bir yüzü, ayağı ve yönü var; bulutların gölgesi içinden çıkıp geliyor şeklindeki bu sözümüzün sebebi Kur'an'ın bu şekilde söylemesidir. Bununla sözün literal anlamı kastedilmemektedir. Bunu kelimenin literal anlamıyla yorumlayan, Tanrı'nın iki gözü, iki eli, yüzü, yönü, organı ve uzuvlarının olduğuna, zatının bir mekândan bir mekâna gittiğine ve bunlar dışında teçsım ve teşbihi çağrıştıracak şeylere inanan herkesi bizler lanetliyor ve onları tekfir ediyoruz. Mademki biz böyle inananı tekfir ediyoruz öyleyse

⁷⁰ Ebied-Thomas, *The Letter*, 128-130.

⁷¹ Ebied-Thomas, *The Letter*, 130.

inanmadığımız bu şeyi muhaliflerimizin bize yakıştırmaması gerekir.⁷²

Onlara göre Müslümanların yukarıdaki açıklamalarının tersini iddia etmek doğru olmadığı gibi Müslümanların da Hıristiyanları inanmadıkları ve savunmadıkları şeylerle itham etmeleri doğru değildir.⁷³

Kıbrıs risalesi Hıristiyanların Teslis ve Tanrı'nın Oğlu hakkındaki gerçek görüşlerini şu şekilde açıklamaktadır:

Tanrı üç hipostazdır: Baba, Oğul ve Kutsal Ruh" şeklindeki bu sözümüzün sebebi de İncil'in bu şekilde söylemesidir. Hipostazdan kasıt mürekkep şahıslar, cüzler, kısımlar ve bunun dışında şirk ve çokluğu çağrıştıracak şeyler değildir. Baba ve Oğul, nikâh, üreme, cima ya da cinsel yakınlık ile oluşan babalık ve oğulluk değildir. Üç hipostazın, üç farklı ilah ya da üç aynı ilah; üç mürekkep cisim ya da üç ayrı cüz; üç mürekkep şahıs ya da arazlar, güçler ya da bunun dışında şirki, çokluğu, parçalara bölünmeyi, teşbihi çağrıştıracak şeylere ya da nikâh, üreme, cinsel yakınlık, cima, bir kadından, bazı cisimlerden, bazı meleklerden ve bazı mahlûklardan doğma şeklinde oluşan oğulluğa inanan herkesi yasaklıyor, lanetliyor ve tekfir ediyoruz. Mademki buna inananları lanetledik, tekfir ettik öyleyse inanmadığımız bu şeyi muhaliflerimizin bize yakıştırmaması gerekir.⁷⁴

Buna göre şayet Hıristiyanların yukarıdaki sözlerinden dolayı şirk ve teşbihe düşmeleri gerekiyorsa Müslümanların da Kur'an'da yer alan, literal anlamı tecsîm ve teşbihi çağrıştıran ifadelerden dolayı şirk ve teşbihe düşmeleri gerekmektedir.⁷⁵

Hıristiyanlar tarafından Tanrı ile ilgili ele alınan bir diğer tartışma konusu cevher-araz meselesidir. Tanrı'nın cevher olduğunu da ileri süren Hıristiyanlar bunu temellendirmek adına bazı rasyonel açıklamalar yapmaktadırlar. Buna göre evrende var olan her şey ya cevher ya da arazdır. Kendi kendine var olabilen, başkasına muhtaç olmayan şey cevherken kendi kendine var olamayan şeyler arazdır. Bu iki kısım dışında üçüncü bir kısım yoktur. Bu iki kısım

⁷² Ebied-Thomas, *The Letter*, 130-132.

⁷³ Ebied-Thomas, *The Letter*, 132.

⁷⁴ Ebied-Thomas, *The Letter*, 132-134.

⁷⁵ Ebied-Thomas, *The Letter*, 134.

içerisinde en şerefli olan, var olmak için başkasına ihtiyaç duymayan cevherdir. Tanrı kendisi dışındakilerin sebebi olduğundan mevcudatın en şerefli olup cevherdir. Müslümanlar Allah ile ilgili olarak "O şeydir fakat diğer şeyler gibi değil" dedikleri gibi Hıristiyanlar da "O cevherdir fakat diğer cevherler gibi değil" demektedirler. Onlara göre Tanrının cevher olmadığı iddia edilirse bu durumda varlığı başkasına bağlı olup, başkasına muhtaç olurdu. Dolayısıyla bu durum yüce ve her türlü kusurdan beri olan yaratıcı için çirkin olurdu.⁷⁶

Risalelere göre Müslümanlar Allah'ın cevher olduğunu reddetmekte ve görüşlerini şu şekilde açıklamaktadırlar:

Biz onu cevher olarak isimlendirmekten kesinlikle imtina ediyoruz; çünkü cevher araz alır, yer işgal eder. Bu yüzden biz "o yüce olan cevherdir" sözünü söylemiyoruz⁷⁷

Müslümanların Tanrı'nın cevher olmadığı şeklindeki görüşlerine karşı çıkan Hıristiyanlar iddialarını şu şekilde savunmaktadırlar:

Araz kabul edip, yer işgal eden kesif cevherdir, latif cevher ise araz kabul etmez, yer işgal etmez tıpkı nefis cevheri, akıl cevheri, ışık cevheri ve aynı durumun geçerli olduğu diğer yaratılmış olan latif cevherler gibi. Şayet yaratılmış olan latif cevherler araz kabul etmeyip, yer işgal etmiyorsa, latif ve kesif cevherleri yaratan, latifleri kesiflerle birleştiren araz kabul edip, yer işgal eder mi? Bu asla olamaz.⁷⁸

Dolayısıyla onlara göre Tanrı cevherdir. Sonuç olarak Hıristiyanlar Teslis konusunda kendi kutsal kitapları ve elçilerinin sözlerini esas aldıklarını ve bu şekilde inandıkları için kınanmamaları gerektiğini ifade etmektedirler.⁷⁹

2. Kristolojiye İlişkin Tartışmalar

Kristolojiye ilişkin tartışmalar risalelerde ele alınan başlıklardan bir diğeridir. Konuyla ilgili olarak İsa'nın Meryem'den doğuşuna, bunun imkânına, niçin Meryem'in seçildiğine, İsa'nın ilahi ve insani

⁷⁶ Ebied-Thomas, *The Letter*, 134-138.

⁷⁷ Ebied-Thomas, *The Letter*, 138.

⁷⁸ Ebied-Thomas, *The Letter*, 138.

⁷⁹ Ebied-Thomas, *The Letter*, 122.

tabiatlarına değinilmekte, bazı rasyonel açıklamalara, Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de yer alan pasaj ve ayetlere yer verilmektedir.

Söz konusu risaleler öncelikle Tanrı'nın peygamberler ile iletişim şekillerinden bahsetmekte⁸⁰ ve Kur'an'da yer alan şu ayete atıf yapılmaktadır:

Herhangi bir beşer ile Allah'ın konuşması ancak vahiy ile yahut perde arkasından ya da bir elçi gönderip, izni ile dilediğini vahyetmesi şeklinde olabilir. Muhakkak ki O çok yücedir, engin hikmet sahibidir.⁸¹

Kıbrıs risalesine göre bu ayet Tanrının perde içinden görünmesini mümkün görmektedir. Buna göre Mesih'in insani tabiatı, Tanrının kendisi vesilesiyle halk ile konuştuğu perdesidir.⁸² Nitekim risaleye göre aşağıdaki ayet bu durumu ifade etmektedir:

...Meryem oğlu İsa Mesih ancak Allah'ın elçisidir, Allah'ın Meryem'e ulaştırdığı kelimesidir ve O'ndan bir ruhtur...⁸³

Ayette yer alan, "O'ndan bir ruhtur" ifadesi "zatındandır" şeklinde yorumlanmaktadır. "Allah'ın Meryem'e ulaştırdığı kelimesi" ifadesiyle ilgili olarak ise "onu, içinde hoşnut olduğu insani öze yerleştirdi" anlamının kastedildiği⁸⁴ ve bu ifadenin Hıristiyanların "Tanrı'nın ezeli Sözü Meryem'e yerleşti, tam bir insan ile birleşti" şeklindeki görüşlerine uygun olduğu ileri sürülmektedir.⁸⁵

Risalelerde Tanrı Sözü'nün niçin aynı zamanda bir insan kabul edilen İsa Mesih'te tezahür ettiğine ilişkin rasyonel açıklamalar da yapılmaktadır. Hıristiyanlara göre latif cisimler ancak kesif cisimlerde tezahür etmektedir. Latif cisimleri yaratan Tanrı Sözü'nün kesif olmayan cisimlerde tezahür etmesi mümkün değildir. Dolayısıyla Tanrı Sözü, Meryem oğlu İsa Mesih'in kesif olan insani tabiatında tezahür etmiştir. İnsanın seçilmesinin sebebi ise Tanrı'nın yarattıkları içerisinde en değerlisi oluşundandır.⁸⁶

⁸⁰ Ebied-Thomas, *The Letter*, 96.

⁸¹ Şûra, 42/51.

⁸² Ebied-Thomas, *The Letter*, 98.

⁸³ Nisâ, 4/171.

⁸⁴ Ebied-Thomas, *The Letter*, 98.

⁸⁵ Ebied-Thomas, *The Letter*, 128.

⁸⁶ Ebied-Thomas, *The Letter*, 98.

Kıbrıs risalesinde, Tanrı Sözü'nün Meryem'den doğan insan ile karışım ve değişim olmaksızın birleştiği, Tanrı'nın çalı üzerinden Musa'ya hitap ettiği gibi İsa Mesih üzerinden insanlara hitap ettiği belirtilmektedir.⁸⁷ Yine risalelere göre İsa Mesih, ilahi tabiatıyla mucizeler gerçekleştirmiş, insani tabiatıyla ise acı, ölüm ve diğer başka zayıflıklar göstermiş ve her iki eylem de tek Mesih'te gerçekleşmiştir.⁸⁸ Bu hususta aşağıdaki ayetlere işaret edilmektedir:

...Fakat sen beni vefat ettirdikten sonra onların halini bilip gören sadece sensin...⁸⁹

...Ey İsa! Ben seni vefat ettireceğim, seni katıma yükselteceğim...⁹⁰

...Onu ne öldürdüler ne de çarmıha gerdiler; şüphe içine düşürüldüler...⁹¹

Yukarıdaki ayetleri yorumlayan Hıristiyanlara göre İsa'nın vefat ettirilen tabiatı Bakire Meryem'den alınmış olan insani tabiatıdır. Öldürülmediğini ve çarmıha gerilmediğini ifade eden ayet ise onun ilahi tabiatına işaret etmektedir. Dolayısıyla Mesih insani tabiatıyla çarmıha gerilmiş olup ilahi tabiatıyla gerilmemiştir.⁹² İsa Mesih'in doğumuna değinen risaleler şu ayetlere atıfta bulunmaktadır:

...Meryem oğlu İsa Mesih ancak Allah'ın elçisidir, Allah'ın Meryem'e ulaştırdığı kelimesidir ve O'ndan bir ruhtur...⁹³

...İsa'nın durumu Âdem'in durumu gibidir...⁹⁴

Kıbrıs risalesine göre ayette yer alan "İsa" sözü ile Meryem'den alınmış olan insani tabiatı kastedilmiştir. Yine risaleye göre Âdem cinsel ilişki olmadan nasıl yaratıldıysa Mesih'in insani tabiatı da cinsel ilişki olmadan yaratılmış, Âdem'in bedeni ölümü nasıl tattıysa Mesih'in bedeni de ölümü tatmıştır.⁹⁵ Sonuç olarak, Hıristiyanlara göre İsa Mesih'te iki cevher/tabiat bulunmaktadır. Bunlar Baba'dan gelen ilahi cevher ve Bakire Meryem'den alınmış olan insani cevherdir. Kur'an'da bunu destekleyecek ayetler bulunmaktadır.

⁸⁷ Ebied-Thomas, *The Letter*, 124.

⁸⁸ Ebied-Thomas, *The Letter*, 124-126.

⁸⁹ Mâide, 5/117.

⁹⁰ Âli İmrân, 3/55.

⁹¹ Nisâ, 4/157.

⁹² Ebied-Thomas, *The Letter*, 126.

⁹³ Nisâ, 4/171.

⁹⁴ Âli İmrân, 3/59.

⁹⁵ Ebied-Thomas, *The Letter*, 126.

Kur'an'ın, Hz. İsa'nın mucizelerine yer verdiğini belirten risaleler konuyla ilgili olarak Hz. İsa'nın Meryem'den cinsel ilişki olmaksızın babasız doğmasını, beşikte konuşmasını, ölüyü diriltmesini, kör ve cüzzamlıyı iyileştirmesini, çamurdan kuş yapıp üflemesini ve kuşun canlanıp uçmasını örnek olarak vermektedir.⁹⁶ Kur'an'da İsa'nın övüldüğünü de dile getiren Hıristiyanlar örnek olarak şu ayetleri zikretmektedirler:

...Ey İsa! Ben seni vefat ettireceğim, seni katıma yükselteceğim, seni o inkârcılardan arındıracağım ve sana tâbi olanları kıyamet gününe kadar inkâr edenlerden üstün kılacağım...⁹⁷
...Meryem oğlu İsa'ya da açık kanıtlar verdik ve onu Rûhul-kudüs ile destekledik...⁹⁸

3. Tevrat ve İncil'in Tahrifi Meselesi

Bu husustaki tartışmalar daha çok Müslüman cemahtan gelen Tevrat ve İncil'in tahrif⁹⁹ edildiği iddiası üzerinden cereyan etmektedir. Hıristiyanlar Tevrat ve İncil'in tahrif edildiği iddialarını reddetmekte ve görüşlerini desteklemek amacıyla bazı rasyonel açıklamalar yapmaktadırlar. Müslümanların böyle bir iddiada bulunmalarının hoş olmayacağını aksi halde Hıristiyanların da benzer bir iddiayı Kur'an ile ilgili olarak ileri sürebileceklerini ifade etmektedirler.¹⁰⁰

Kıbrıs risalesinde, aşağıdaki açıklamayla tahrifin mümkün olmayacağı vurgulanmaktadır:

Yanlarında bulunan kitap yalnızca Arapça dilinden olup ve tek bir bölgedenken, ondaki tek bir harfin dahi tebdil ve tağyir olması söz konusu değilken bizim yetmiş iki dilde yazılı olan kitaplarımızın tağyiri nasıl mümkün olabilir? Ayrıca Muhammed gelmeden önce insanların (Hıristiyanların)

⁹⁶ Ebied-Thomas, *The Letter*, 62.

⁹⁷ Âli İmrân, 3/55.

⁹⁸ Bakara, 2/87.

⁹⁹ Sözlükte "yönelmek, meyletmek, sapmak" anlamındaki "harf" kökünden türeyen tahrif kavramı "iki şekilde yorumlanması mümkün olan bir sözü bir tarafa çekmek" ve "kelimenin veya sözün anlamını benzer anlamlarla değiştirmek" gibi anlamlara gelmektedir. İslam literatüründe ise Yahudi ve Hıristiyanların kendi kutsal metinlerini kasıtlı şekilde değiştirmelerini veya yanlış yorumlamalarını ifade etmek için kullanılmıştır. Bu kavram tebdil ve tağyir kavramlarıyla da ifade edilmektedir. Bk. Muhammed Tarakçı, "Tahrif", *DİA*, c. XXXIX (Ankara: TDV, 2010): 422.

¹⁰⁰ Ebied-Thomas, *The Letter*, 70-72.

elinde her bir dilde binlerce nüsha bulunmakta olup dilleri farklı ve ülkeleri birbirinden uzak ve geniş olmasına rağmen altı yüzyıldan fazladır okunmaktadır. Kim yetmiş iki dil konuşabilir? Ya da onu değiştirmek için dünyanın dört bir köşesinden insanları toplamaya kim hükmedebilir? Bir kısmının değiştirilip bir kısmının bırakılması mümkün değildir. Çünkü tamamı tüm dillerde tek bir sözdür. Dolayısıyla kimse böyle bir şeyi asla söyleyemez.¹⁰¹

Buna göre Tevrat ve İncil'in tahrif edilebilmesi için tüm Hıristiyanların bir araya gelerek ortak bir şekilde hareket etmiş olmaları gerekmektedir ki bu mümkün değildir. Kaldı ki tahrif girişiminde bulunan herhangi bir Hıristiyan topluluk olsa bile diğer Hıristiyan toplulukların ellerinde bulunan metinler gerçeği ortaya koyacaktır.

Onlara göre Tevrat ve İncil'de tahrif olmadığı gibi Kur'an-ı Kerim onları onaylar ve yüceltir.¹⁰² Bununla ilgili olarak aşağıdaki ayetleri referans vermektedirler:

Şayet sana indirdiklerimizden şüphen varsa, senden önce kitabı okuyanlara sor...¹⁰³

...Şöyle de: "Ben Allah'ın indirdiği bütün kitaplara iman ettim...¹⁰⁴

...Daha önce insanlara doğru yolu göstermek üzere Tevrat ve İncil'i indirmişti...¹⁰⁵

...Ona da içinde hidayet ve nur bulunan, kendinden önce gelmiş olan Tevrat'ı tasdik edici, takvâ sahipleri için bir yol gösterici ve bir öğüt olarak İncil'i verdik.¹⁰⁶

...Senden önce belgeler, sahîfeler ve aydınlatıcı kitap getiren peygamberler de yalancılıkla suçlanmışlardı.¹⁰⁷

İşte kitap; onda asla şüphe yoktur. O, gûnahtan sakınanlar için bir rehberdir. Gayba iman ederler, namazı kılarlar, kendilerine verdiklerimizden hayra harcarlar. Sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler...¹⁰⁸

¹⁰¹ Ebied-Thomas, *The Letter*, 72.

¹⁰² Ebied-Thomas, *The Letter*, 66-68.

¹⁰³ Yûnus, 10/94.

¹⁰⁴ Şûra, 42/15.

¹⁰⁵ Âli İmrân, 3/3-4.

¹⁰⁶ Mâide, 5/46.

¹⁰⁷ Âli İmrân, 3/184.

¹⁰⁸ Bakara, 2/2-4.

Kıbrıs risalesine göre yukarıdaki ayetlerde geçen “kitap” ve “aydınlatıcı kitap” ifadesiyle İncil, “gayba iman edenler” ile Hıristiyanlar, “Sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler” ayetiyle kastedilenler ise Müslümanlardır.¹⁰⁹ Hıristiyanlara göre mezkûr ayetler Hıristiyanların elinde bulunanları teyit etmekte, içindikileri tasdik etmekte, kutsal kitaplarında şüphe, tebdîl ve tağyîr olmadığını ispat etmektedir.¹¹⁰ Ayrıca onlara göre söz konusu ayetler yukarıda görüşlerine delil olarak sundukları rasyonel açıklamadan daha önemlidir.¹¹¹

Tebdîl ve tağyîr iddiaları ile ilgili olarak Müslümanların üsluplarından hoşnut olmadıkları anlaşılan risale yazarları her din mensubunun kendi dini ile ilgilenmesi gerektiğini belirtmektedirler. Ayrıca Müslümanların Hıristiyanlara ve diğer din mensuplarına karşı nasıl davranmaları gerektiğini Kur’an ayetleri çerçevesinde hatırlatmaktadır:¹¹²

De ki: “Ey inkârcılar! Ben sizin tapmakta olduğunuz şeylere tapmam. Siz de benim taptığıma tapıyor değilsiniz. Ben sizin taptıklarınıza tapacak değilim. Siz de benim taptığıma tapacak değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim banadır.”¹¹³

İçlerinden haksızlığa sapanlar dışında Ehl-i kitap’la mücadelelenizi sadece en güzel yolla sürdürün ve deyin ki: “Bize indirilene de size indirilene de inandık. Bizim tanrımız da sizin tanrınız da birdir. Biz O’na teslim olmuşuzdur.”¹¹⁴

Onlara göre yukarıdaki ayette “siz ona teslim olunuz” ifadesi yerine “biz” ifadesi kullanılmıştır. “Biz” ifadesi ile kastedilen ise Hz. Muhammed ve Araplardır.¹¹⁵ Dolayısıyla Müslümanlardan indirilen tüm kutsal kitaplara inanmaları istenmektedir. Hıristiyanları ilgilendiren bir durum ise söz konusu değildir.

4. Evharistiya

Risalelerde ele alınan konulardan bir diğeri evharistiya sakramentidir. Hıristiyanlara göre Allah Kur’an’da Hıristiyanların evharistiya sakramentini övmekte ve bunu terk ettikleri takdirde Hıristiyanları

¹⁰⁹ Ebied-Thomas, *The Letter*, 68-70.

¹¹⁰ Ebied-Thomas, *The Letter*, 70.

¹¹¹ Ebied-Thomas, *The Letter*, 74.

¹¹² Ebied-Thomas, *The Letter*, 74.

¹¹³ Kâfirûn, 109/1-6.

¹¹⁴ Ankebût, 29/46.

¹¹⁵ Ebied-Thomas, *The Letter*, 74.

şiddetli şekilde cezalandıracağı tehdidinde bulunmaktadır.¹¹⁶ Konu ile ilgili olarak örnek verilen ayetler şunlardır:

Havâiriler “Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofrayı indirebilir mi?” diye sormuşlardı. O şöyle cevap verdi: “Eğer iman etmiş kimseler iseniz Allah’a saygılı olun. Onlar “İstiyoruz ki ondan yiyelim, kalplerimiz güvenle dolsun, bize doğru söylediğini bilelim ve buna tanık olalım” dediler. Meryem oğlu İsa şöyle yalvardı: “Allah’ım! Ey rabbimiz! Bize gökten öyle bir sofrayı indir ki, ilk gelenimizden son gelenimize kadar bizler için bir bayram ziyafeti ve senden bir işaret olsun. Bizi rızıklandır, sen rızık verenlerin en hayırlısıdır. Allah da şöyle buyurdu:” Onu size mutlaka indireceğim; fakat bundan sonra içinizden kim inkâr ederse, varlıklar âleminde hiç kimseye etmediğim azabı ona edeceğim.¹¹⁷

Onlara göre “sofra” ile kastedilen, Hıristiyanların İsa Mesih ile birleştikleri evharistiyalarıdır.¹¹⁸ Kıbrıs risalesine göre Tanrı katında Hıristiyanların evharistiyası, Yahudilerin ellerinde bulunan ve peygamberlerin ağızlarından çıkan kitaplardan daha makbuldür.¹¹⁹

5. Kur'an'da Hıristiyanların ve Hıristiyan Kutsallarının Övüldüğü İddiası

Risalelere göre Kur'an'da Hıristiyanlar övülmekte, Yahudiler ise yerilmektedir. Hıristiyanların iyi insanlar olduğu, Müslümanlara Yahudilerden daha yakın oldukları belirtilmektedir¹²⁰ ve şu ayet referans verilmektedir:

Kuşku yok ki iman edenlerin, insanlar içinde en amansız düşmanlarının Yahudiler ve şirk koşanlar olduğunu göreceksin. Yine, onlar arasında iman edenlere sevgi bakımından en yakın olanların da, “Biz Hıristiyanız” diyenler olduğunu göreceksin. Çünkü bunların içinde keşişler ve rahipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar.¹²¹

¹¹⁶ Ebied-Thomas, *The Letter*, 82.

¹¹⁷ Mâide, 5/112-115.

¹¹⁸ Ebied-Thomas, *The Letter*, 84.

¹¹⁹ Ebied-Thomas, *The Letter*, 84-88.

¹²⁰ Ebied-Thomas, *The Letter*, 80.

¹²¹ Mâide, 5/82.

Hıristiyanlara göre bu ayet ile Hıristiyanların amellerinin güzel, niyetlerinin iyi olduğu belirtilmektedir. Ayette keşiş ve ruhbanlar özellikle zikredilerek burada övülen kişilerin Hıristiyanlar olduğu ortaya konmaktadır. Ayrıca “Yahudiler ve müşrikler müminlere en amansız düşmanlar, Hıristiyanlar sevgi bakımından en yakın olanlardır” ifadesi ile Hıristiyanlar hakkındaki “şirk” iddiası ortadan kaldırılmaktadır.¹²² Yine, Hıristiyanlar İsa Mesih’e tabi oldukları için inkârcılardan üstün tutulmuşlardır.¹²³

Fatiha Suresi’nde geçen “Nimetine erdirdiklerinin yoluna; gazaba uğramışların yoluna da, doğrudan sapmışların yoluna da değil!”¹²⁴ ayetine yer veren Hıristiyanlara göre ayette üç ulus söz konusu edilmektedir. Bunlar Hıristiyanlar, Yahudiler ve putperestlerdir. Onlara göre “nimete erdirilmiş olanlar” Hıristiyanlar, “gazaba uğrayanlar” Yahudiler, “doğru yoldan sapanlar” ise putperestlerdir. Bu durum herkes tarafından açık ve seçik olarak bilinmekte ve bu hususta bir şüphe bulunmamaktadır.¹²⁵

Yahudilerin “haksızlığa sapanlar” olduğunu ileri süren Hıristiyanlar onların buzağıya secde edip, Tanrı’yı defalarca inkâr ettiklerini, peygamberlerini öldürdüklerini, putlara taptıklarını, kızlarını ve oğullarını şeytanlar için kurban ettiklerini belirtmekte ve bu iddialarla ilgili Eski Ahit’ten pasajlar aktarmaktadırlar.¹²⁶ Onlara göre Yahudiler Eski Ahit’te geçen pasajları sürekli okumakta ve bu ifadeleri reddetmemekteler. İnkâr edenler ise ancak kitaplarından haberdar olmayanlardır. Bu da onların kötü, cahil ve dik kafalı oluşlarından ve kalplerinin kasvetli olup mühürlenmiş olmasından ileri gelmektedir.¹²⁷

Müslümanların Hıristiyanlara karşı bir üstünlüğü bulunmadığını iddia eden Hıristiyanlar bu hususla ilgili olarak şu ayeti zikretmektedirler:

Şüphesiz, iman edenler; Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve Sâbiülâlerden de Allah’a ve âhiret gününe inanıp sâlih amel işleyenler için rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar için

¹²² Ebied-Thomas, *The Letter*, 80.

¹²³ Ebied-Thomas, *The Letter*, 124.

¹²⁴ Fatiha, 1/7.

¹²⁵ Ayrıca ayette yer alan “sırat” kelimesinin etimolojisine dair bir açıklama da yapılmakta, bu kelimenin aslen Grekçe olduğunu ve yol anlamına gelen “ıstrat” kelimesinden geldiğini iddia edilmektedir. Bk. Ebied-Thomas, *The Letter*, 88-90.

¹²⁶ Ebied-Thomas, *The Letter*, 74-80.

¹²⁷ Ebied-Thomas, *The Letter*, 80, 114.

herhangi bir korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler.¹²⁸

Buna göre bu ayette tüm din mensupları eşit tutulmakta, Müslümanların Hıristiyan ve diğer din mensuplarından bir üstünlüğü ve ayrıcalığı bulunmamaktadır.¹²⁹ Kur'an'ın, Hıristiyan kutsallarını övdüğünü ileri süren Hıristiyanlar, İslam dinini kabul etmeleri için bir sebep olmadığını ifade etmektedirler. Zira onlara göre Kur'an'ın onları övmesi Hıristiyanlığı onay anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla İslam'ı kabul etmek gereksizdir.¹³⁰

Kur'an'da Hıristiyan din adamlarının, havarilerin ve elçilerin övüldüğünü ileri süren Hıristiyanlar¹³¹ konuya ilişkin aşağıdaki ayetleri aktarmaktadırlar:

...Ehl-i kitap'tan öyle bir topluluk var ki, geceleri ibadete durup Allah'ın ayetlerini okur, secdeye kapanırlar. Bunlar Allah'a ve âhiret gününe inanırlar, iyiliği emrederler, kötülükten menederler ve hayırlarda yarışırlar. İşte bunlar iyi kimselerdendir.¹³²

...Nitekim Meryem oğlu İsa da havârilerine, "Allah'a giden yolda bana yardımcı olacaklar kimlerdir?" diye sorduğunda havâriiler, "Allah'ın yardımcıları biziz" demişlerdi...¹³³

...Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberleri gönderdi; onlar aracılığı ile anlaşmazlığa düştükleri konularda insanlar arasında hüküm vermek için gerçeği içeren kitabı indirdi...¹³⁴

Onlara göre yukarıdaki ayette geçen "müjdeciler" ile kastedilen İbrahim, Davud, Musa ve Muhammed değildir. Şayet müjdeciler onlar olsaydı ayetin devamında "kitabı indirdi" ifadesi yerine çoğul olarak "kitapları indirdi" ifadesinin kullanılması gerekirdi. Çünkü onların her birine ayrı kitap verilmiştir. Kıbrıs risalesine göre müj-

¹²⁸ Bakara, 2/62.

¹²⁹ Ebied-Thomas, *The Letter*, 82.

¹³⁰ Ebied-Thomas, *The Letter*, 60-62.

¹³¹ Ebied-Thomas, *The Letter*, 62-66.

¹³² Âli İmrân, 3/113-114.

¹³³ Saff, 61/14.

¹³⁴ Bakara, 2/213.

deciler ile kastedilen İsa'nın havarileri olup, onlar yedi kıtayı dolaşmış ve yegâne kitap İncil'i müjdelemişlerdir. Ayette geçen "kitap" ifadesi ile kastedilen ise İncil'dir.¹³⁵

Kur'an'da Hıristiyan mabetlerinin yüceltildiğini, diğer mabetlerden önce zikredildiğini ve içerisinde Tanrı'nın çokça anıldığını belirten Hıristiyanlar¹³⁶ delil olarak aşağıdaki ayeti referans vermektedirler:

...Eğer Allah'ın, insanların bir kısmıyla diğer kısmını engellemesi olmasaydı, manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler -ki oralarda Allah'ın adı çokça anılır- yıkılır giderdi...¹³⁷

Hıristiyanlara göre yukarıda zikredilen ayetler dinlerini benimsemelerini, mezheplerini terk etmemelerini, Tanrı'nın Sözü Mesih'e ve onları uyaran havarileri dışında kimseye uymamalarını zorunlu kılmıştır.¹³⁸

6. Hıristiyanlığın En Mükemmel Şeriat Olduğu İddiası

Hıristiyanlar, Hıristiyanlığın en son ve en mükemmel din olduğunu ileri sürmektedirler. Bu iddialarını temellendirmek için İsa Mesih'in en yüce varlık olduğunu, dolayısıyla getirdiği vahyin en üstün vahiy olduğu iddiasından hareket etmektedirler.

Hıristiyanlara göre iki tür şeriat bulunmaktadır. Bunlar adalet ve fazilet şeriatlarıdır. Tanrı adil ve cömert olduğu için adaletini halka göstermeyi murat etmiş ve adalet şeriatını vaz ederek Musa'yı İsrailoğullarına göndermiş ve bu şeriatı tatbik etmelerini emretmiştir. En mükemmel şeriat olan fazilet şeriatı ise ancak en mükemmel ve en cömert olan Tanrı tarafından vaz edilebilir. Tanrı cömertliğini mevcudatın en yücesi ile göstermek istemiştir. Mevcudatın en cömerti ise Tanrı'nın Sözü İsa Mesih'tir. Dolayısıyla cömertliğini onunla göstermesi gerekmektedir.¹³⁹

Onlara göre Tanrı gücünü ve cömertliğini açığa çıkarabilmek için duyularla algılanabilen bir zat edinip oraya yerleşmek istemiştir. Yaratılmışlar içinde insan tabiatından daha şerefli olmadığı için onunla birleşmek istemiştir. İnsan türünde ise Bakire Mer-yem'den alınan insanıyetten daha üstünü olmadığı için Tanrı,

¹³⁵ Ebied-Thomas, *The Letter*, 66.

¹³⁶ Ebied-Thomas, *The Letter*, 64.

¹³⁷ Hacc, 22/40.

¹³⁸ Ebied-Thomas, *The Letter*, 64.

¹³⁹ Ebied-Thomas, *The Letter*, 138-140.

Sözü'nü oraya yerleştirmeyi uygun görmüştür. Böylelikle Mesih, krallığa ve dini önderliğe varis olmuş ve fazilet şeriatını kendi inancının insanlarına teslim etmiştir.¹⁴⁰

Kıbrıs risalesine göre Tanrı, Cebrail'i (Kutsal Ruh) Bakire Meryem'i müjdelemek için gönderdiğinde ona "Selam sana olsun ey kadınlar arasında kutsanan! Efendimiz seninledir."¹⁴¹ demiştir. Risaleye göre burada "efendim" denmemiş diğer melekler de dâhil edilerek "efendimiz" denmiştir. Ayrıca Tanrı Meryem'e "Kutsal Ruh sana gelecek ve yüce ellerim senin üzerinde olacak, bu yüzden senden doğacak olan o çok kutsal ve yüce olacak."¹⁴² demiştir. Dolayısıyla eğer İsa Mesih en yücelerdeki manevi varlıkların efendisi ise aşağılardaki insanların efendisi olması evlâdır.¹⁴³

Hıristiyanlığın en mükemmel din oluşunu İsa Mesih'in üstünlüğü iddiasından hareketle açıklamaya çalışan Kıbrıs risalesi¹⁴⁴ aşağıdaki ayeti öne sürmektedir:

Doğduğum gün, öleceğim gün ve yeniden hayata döndürüleceğim gün esenlik benimle olacaktır.¹⁴⁵

Risaleye göre şayet İsa'dan daha üstün biri olsaydı İsa önce kendisine değil ona selam eder, esenlik diler sonra kendisine dilerdi. Ayrıca Kur'an'da Allah'ın Meryem ve oğlunu âlemlere bir işaret kıldığını¹⁴⁶ belirten risaleye göre Meryem'den doğmuş olan kâmil insanın mertebesi, peygamberler, âlimler, melekler dâhil insani mertebelerin tamamının en yücesine ulaştığında ve son sınır olarak nitelediği, yaratıcı Tanrı'nın Sözü ve Ruhı ile birleştiğinde mükemmellikten söz edilebilir. Bu kemalden sonra ise ortaya konacak başka bir şey kalmamıştır.¹⁴⁷

Hıristiyanlara göre İsa Mesih'ten önce gelenler onun gelişi için bir hazırlık olup ondan sonra gelenlere ise ihtiyaç yoktur. Zira kemalden sonra hiçbir şey gelemeyebilir ve üstün olamaz tam tersine ondan daha düşük ya da ondan türemiş olur. Kendisinden türemiş olana ise ihtiyaç yoktur.¹⁴⁸ Netice olarak Musa şeriatı İsa'nın gelişi için bir

¹⁴⁰ Ebied-Thomas, *The Letter*, 140-142.

¹⁴¹ Luka 1:41-42.

¹⁴² Luka 1:35.

¹⁴³ Ebied-Thomas, *The Letter*, 142-144.

¹⁴⁴ Ebied-Thomas, *The Letter*, 144.

¹⁴⁵ Meryem, 19/33.

¹⁴⁶ Enbiya, 21/91.

¹⁴⁷ Ebied-Thomas, *The Letter*, 144.

¹⁴⁸ Ebied-Thomas, *The Letter*, 144-146.

hazırlık olup, Hz. Muhammed'in şeriatı da kemalden sonra geldiği için gereksizdir. Dolayısıyla en üstün ve en mükemmel din Hıristiyanlıktır.

7. Meryem'in Üstünlüğü Meselesi

Yukarıda ifade edildiği üzere fazilet şeriatını vaz etmek isteyen Tanrı, Sözü'nü yerleştirmek için yaratılmışların en hayırlısı olan insanı seçmiş insanlar arasından da Meryem'i seçmiştir. Meryem'i *Seyyide, Bakire, Tahire* sıfatları ile öven risaleler onun kadınların en üstünü ve şerefli bir soya sahip olduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁹ Kıbrıs risalesine göre Meryem'in soyu baba tarafından kral olan Davud'a dayanmaktadır. Anne tarafından ise kohen olarak isimlendirilen din adamlarının soyundan gelmekte olup Harun'un soyundandır.¹⁵⁰

Meryem'in insanların en üstünü olduğu iddiasını desteklemek için aşağıdaki ayetler referans verilmektedir:

...Meryem'i de: O iffetini çok iyi korumuştur, biz de ona ruhumuzdan üfledik...¹⁵¹

...Onu ve oğlunu cümle âlem için bir işaret kıldık...¹⁵²

Melekler şöyle demişti: 'Ey Meryem! Allah seni seçti, seni tertemiz kıldı ve seni bütün dünyadaki kadınlara üstün eyledi.'¹⁵³

Kıbrıs risalesine göre ayette ifade edilen Meryem'in âlemdaki kadınlardan üstün kılınması Mesih'in annesi olmasından ileri gelmektedir.¹⁵⁴ Öyleyse Meryem insanların en hayırlısı ve üstünü olmaktadır.

Sonuç

İslam'ın erken dönemlerinden itibaren Hıristiyanların İslam'a yönelik apolojik risaleler kaleme aldıkları malumdur. Bu risalelerde daha çok İslam'ın sapkın bir gelenek ve Hz. Muhammed'in sahtekâr olduğu vurgulanmakta ayrıca Kur'an-ı Kerim'in Eski ve Yeni Ahit esas alınarak kurgulandığı gibi hususlara yer verilmektedir. Fakat bu makalede söz konusu edilen risaleleri diğer risalelerden farklı ve

¹⁴⁹ Ebied-Thomas, *The Letter*, 140, 142.

¹⁵⁰ Ebied-Thomas, *The Letter*, 142.

¹⁵¹ Tahrîm 66/12.

¹⁵² Enbiya, 21/91.

¹⁵³ Âli İmrân, 3/42.

¹⁵⁴ Ebied-Thomas, *The Letter*, 142.

dikkat çekici kılan doğrudan İslam'ın kutsal kitabı olan Kur'an'dan hareketle İslam'ı reddetme ve Hıristiyanlığı savunma refleksi göstermeleridir. Bu aynı zamanda risaleleri kaleme alan Hıristiyanların Kur'an'ı kendi amaçları açısından onayladıkları anlamına da gelmektedir.

Teslis, Kristoloji, Marioloji, Kitab-ı Mukaddes ve evharistiya gibi Hıristiyan teolojisini ilgilendiren temel konuların ele alındığı risalelerde Hıristiyan öğretilerini savunmak adına hem rasyonel açıklamalar yapılmakta hem de Kur'an-ı Kerim'den ayetlere yer verilerek öğretilerini destekleyecek şekilde yorumlar yapılmaktadır. Risalelerde Hz. Muhammed'in Tanrı tarafından gönderilip kendisine Kur'an'ın indirildiği kabul edilmekle beraber onun sadece müşrik Araplara gönderildiği ileri sürülmektedir. Ayrıca Kur'an'ın dilinin Hıristiyanların anlamayacağı şekilde Arapça olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla onlara göre Hıristiyanları ilgilendiren bir durum söz konusu değildir.

Risalelerde Hz. Muhammed ve Kur'an-ı Kerim'in Tanrı tarafından gönderildiği ifade edilerek nispeten olumlu bir izlenim oluşturulsa da tam tersi durum söz konusudur. Hz. Muhammed sadece müşrik Arapları monoteizme döndürmeye çalışan yerel biri olarak betimlenmekte, mesajının evrensel olamayacağı, peygamberliğinin Araplarla sınırlı olduğu açıklanmaktadır. Fakat yine de İslam'a karşı yazılan diğer apolojik risalelere nispeten daha olumlu bir izlenim sunmaktadırlar.

Risalelerde Kur'an-ı Kerim, Kitab-ı Mukaddes'i doğrulayan ve destekleyen bir metin olarak sunulmakta, Hıristiyan öğretilerini açıklamak ve savunmak için bir malzeme olarak kullanılmaktadır. Böylelikle Hıristiyanlığın hem akıl hem de Kur'an-ı Kerim ile korunduğu kanıtlanmaya çalışılmaktadır. Sonuç olarak varılan nokta ise Tanrı vahyinin Mesih ile zirveye ulaştığı ve dolayısıyla başka vahye ihtiyaç olmadığı şeklindedir.

Hıristiyanların Kur'an'a ilişkin kanaatlerini barındıran bu orijinal çalışma umarım ki hem Kur'an çalışmaları yapan hem de özellikle Doğu Hıristiyanlığı ve İslam-Hıristiyanlık reddiye geleneğine ilgi duyan araştırmacıların faydasına olur ve bu alanda araştırma yapmak isteyenlere yol gösterir.

Kaynakça

Apaydın, H. Yunus. "Karâfi, Şehâbeddin". *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)* c. XXIV. Ankara: TDV (2001): 394-401.

- Aşirov, Tahir-Türkoğlu, İbrahim. "Pavlus Antakî'nin İslam Eleştirisi: El-Kitâbü'l Mantıkî". *Van İlahiyat Dergisi* 7/11 (2019): 252-265.
- Aydın, Mehmet. "el-Cevâbü's-Sahîh". *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. VII. Ankara: TDV (1993): 428-429.
- Aydoğmuş, Recep. *Yuhannâ ed-Dimeşki'nin eserlerinde İslam ve Müslümanlar*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: 2019.
- Beaumont, Mark (ed.). *Arab Christians and the Qur'an from the Origins of Islam to the Medieval Period*. Leiden-Boston: Brill, 2018.
- Ebied, Rifaat-Thomas, David (ed.). *Muslim-Christian Polemic During the Crusades. The Letter from the People of Cyprus and Ibn Abi Talib Dimashqi's Response*. Leiden-Boston: Brill, 2005.
- Friemuth, Maha El Kaisy. "Al-Qarâfi" *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History Volume 4 (1200-1350)*. Ed. David Thomas, Alex Mallett. Leiden-Boston: Brill, 2012.
- Gökbek, Abdullah Rıdvan. *Kur'an ve Hıristiyanlar: Hicri İlk Üç Asırda Arap-Süryani Hıristiyanların Eserlerinde Kur'an*. Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2020.
- Gündüz, Şinasi. *Hıristiyanlık*. Ankara: İSAM Yayınları, 2019.
- Hoover, Jan. "Ibn Taymiyya" *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History Volume 4 (1200-1350)*. Ed. David Thomas-Alex Mallett. Leiden-Boston: Brill, 2012.
- Khoury, Paul. "Paul d'Antioche, eveque melkite de Sidon (XIIe siecle)" *Paul's Works*. Ed. Paul Khoury. Beirut: 1964.
- Komisyon. *Kur'an Yolu Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Kutsal Kitap*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi-Yeni Yaşam Yayınları, 2014.
- Michel, Thomas F. *A Muslim Theologian's Response to Christianity: Ibn Taymiyya's Al-Jawab Al-Sahih*. Chicago: 1984.
- Michel, Thomas. *Hıristiyan Tanrı Bilimine Giriş*. 2012.
- Ökten, Sadettin. "Dımaşki, Şeyhürrebve". *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. IX. Ankara, TDV (1994): 273-274.
- Sahas, Daniel J. *John of Damascus on Islam The "Heresy of The Ishmaelites"*. Leiden: Brill Publisher, 1972.
- Tarakçı, Muhammet. "Tahrif". *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*. c. XXXIX. Ankara: TDV (2010).
- Teule, Herman. "Abdisho of Nisibis" *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History Volume 4 (1200-1350)*. Ed. David Thomas-Alex Mallett. Leiden-Boston: Brill, 2012.
- _____. "Paul of Antioch's attitude towards the Jews and the Muslims. His Letter to the Nations and the Jews" *The Three Rings. Textual Studies in the Historical Trialogue of Judaism, Christianity and Islam*. Ed. M. Poorthuis vd. Leuven: Peeters, 2005.
- _____. "The Theme of Language in Christian-Muslim Discussions in the Abbasid Period: Some Christian Views" *The Character of Christian-*

- Muslim Encounter Essays in Honour of David Thomas*. Ed. D. Pratt vd. Leiden: Brill, 2015.
- T. Ford, John. *Saint Mary's Press Glossary of Theological Terms*. USA: Saint Mary's Press, 2006.
- Thomas, David. "Ibn Abî Ṭâlib al-Dimashqî" *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History Volume 4 (1200-1350)*. Ed. David Thomas-Alex Mallett. Leiden-Boston: Brill, 2012.
- _____. "Paul of Antioch" *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History Volume 4 (1200-1350)*. Ed. David Thomas-Alex Mallett. Leiden-Boston: Brill, 2012.
- _____. "Paul of Antioch's Letter to a Muslim Friend and The Letter from Cyprus" *Syrian Christians under Islam: The First Thousand Years*. Ed. David Thomas. Leiden-Boston-Köln: Brill, 2001.
- _____. "The Letter from the People of Cyprus " *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History Volume 4 (1200-1350)*. Ed. David Thomas-Alex Mallett. Leiden-Boston: Brill, 2012.
- Treiger, Alexander. "The Christology of the Letter from the People of Cyprus". *Journal of Eastern Christian Studies* 65/1-2 (2013): 21-48.
- Wilde, Clare Elena. *The Qur'an in Christian Arabic Texts (750-1258)*. Washington: The Catholic University of America, 2011.

